

Л. І. Бондарчук, М. О. Лецікін

ПРАВО ДОБРОГО СЛОВА НА ВІЧНІСТЬ

1 червня 2011 р. відійшов у засвіти Олексій Євменович Опанасюк, відомий український письменник, який за два місяці до цього відзначив своє 75-річчя. Від першої своєї новелістичної збірки «Жита» 1966 року й до останнього подиху він невтомно творив, бо не міг зреалізувати свою «мрію»: «...ще запис і досить, відкладу перо, заховаю подалі блокноти, облишу зустрічі, перестану спішити на дзвінки...». І в огієнкознавчому співтоваристві ця людина є знаковою, тому й заслуговує на теплий спомин. ...«У час, коли облягає скрута, коли люд творчий — письменники, художники, частково композитори й газетярі, мовби ізгої чи суцї грішники, залишилися не тільки без винагород, а й без заробітку, присутньо в скруті, якої й ворогові не побажаєш, — добре слово... безгрошів'ю не зараджує, але все-таки, все-таки...». Ці слова завершують одну з книжок О. Опанасюка — житомирського прозаїка, давнього члена Національної спілки письменників України, для якого цитоване — кредо всього життя, не зражене ним ніколи й ні за яких обставин. А про обставини ці варто згадати, бо вони є типовими, є показником непростой драми для цілої генерації творців красеного слова й публіцистики — для тих, що починали як радянські письменники й були ними, а в добу незалежної Української держави стали глашатаями цієї державності, виразниками національної демократії. Їм нерідко дорікають як кон'юнктурникам і перекинчикам... Що ж, дехто з цього письменницького покоління, вочевидь, заслуговує на такі закиди — тільки не О. Опанасюк та чимало його творчих побратимів.

Усім відомий такий побутовий прилад, як барометр. Він містить у собі термометр, що показує сьогоднішню температуру, й манометр, який передрікає завтрашню погоду. Справжній письменник (зі специфічним статусом фантастів) є таким соціально-естетичним барометром. Так, персонажами радянського письменника О. Опанасюка були радянські люди — колгоспники, червоноармійці, і провини ні автора, ні персонажів у цьому немає, як нема провини термометра, що показує реальну, а не вимряну температуру. Однак якихось слідів апологетики режиму у творах О. Опанасюка у творах 60-80-х років не знайдеш; натомість помітно, що в жодному тексті того періоду немає відчуття явної радості: автор там жодного разу не засміявся — навіть, здається, й не усміхнувся. Якийсь важкий сум пронизує майже всі белетристично-документальні розповіді про людей та їхні долі, немов дим з однойменного оповідання, де ліс, зовні такий чудовий, попри всі намагання лісника невідворотно гине, бо десь під землею непереможно тліють торфовища (і як це тодішня цензура не запідозрила тут небезпечної символіки?). А які нерадянські прозріння випливали з цієї радянської прози: висмоктані з пальця досягнення й липові «передовики» колгоспу, покриття неспроможності колгоспного голови колишніми воєнними заслугами, відсутність перемоги добра над

злом («Спека після дощів»). Нелегко було авторові в повісті «Кров і фата» згадати героїчне існування на півночі Житомирщини в липні-листопаді 1941 р. Поліської січі оунівського воєначальника Т.Бульби-Боровця, а в оповіданні «Яблука Зворичевого Броду» протиставити руйнівній тенденції колгоспної зрівнялівки творчу енергію дореволюційних українських господарів-«куркулів»... Отже, й за радянської доби О.Опанасюк брав на себе функції соціально-політичного манометра і прогнозував те, до чого йшло суспільство.

Природно, те, що раніше прохоплювалося окремими гейзерами, О. Опанасюк після 1991 р. зміг висловити на повну силу. У цей час він стає переважно публіцистом, літературознавцем, істориком-архівістом, мемуаристом (книжки «Трійця з передпілля Києва», «Чи затишно пані провінції в Житомирі?», «Поки сонце сходить і калина цвіте...», «Не рань траву», «Усе Боже, тільки гріхи наші», «Живий біль, або Зникали у відомому напрямку», «Поліська січ Тараса Бульби в Олевську. Війна і фата»). Але і в незалежницький час О. Опанасюк мав громадянську мужність відверто говорити про пуповину, яка ще пов'язує його покоління із «червоною кошарою» та «московським центропупієм» (лексика О. Опанасюка), звідкіля й наші сучасні негаразди: «Всім нам, хто із дня вчорашнього, нині не просто: не одшкребешся од системи абсурду, як не старайся. Але давати собі раду тепер, коли ніхто не силує чинити проти власної волі, треба самотужки». Поки що це дається не кожному, бо правду каже один із «нинішніх» персонажів О. Опанасюка: «Ще боїмося, ще боїмося багато чого... Важко страх виходить із нас». І — незалежно від суспільного ладу чи режиму — Олексій Євменович завжди був співцем краси рідного Полісся як дивного перла України, співцем важкої та героїчної минувшини, співцем невмирущого народу-велета.

А з письменницького покликання О. Опанасюка органічно виплекалася і його непересічна роль в огієнкознавстві. До Івана Огієнка в нього був свій неповторний шлях, описаний ним в останній (2011 року) книжці «Іван Огієнко та літописний Воздвижень з його окресами». Початок 90-х, 91-ий, 92-ий... Це роки небувалого духовного піднесення, активізації усіх патріотичних сил, гострого увідомлення інтелігенцією свого призначення в українському суспільстві. Саме в 92-му у Брусиліві на багатолюдній міжнародній науковій конференції через десятькі літ заборон зазвучало природно і з гідністю чесне та чисте ім'я земляка, шанованого на всіх континентах, — ім'я Огієнка.

З ініціативи О. Опанасюка, у тому ж, 92-му, пройшли 1-і Огієнківські читання у ЖДУ ім. І. Франка (тоді ЖДПУ ім. І. Франка), які стали традиційними, переросли в між університетські. Відкриття меморіальної дошки на будинку по вулиці Огієнка у місті, присвоєння імені Огієна Житомирському училищу культури й мистецтв — ці величні події відбувалися з ініціативи та з безпосереднього участю Олексія Опанасюка. Відкриття пам'ятника Тарасові Шевченку в Кодні, перейменування вулиць у місті Новоград-Волинському, представлення Огієнківського товариства у Вінниці (педуніверситет, медуніверситет, телебачення, Спілка письменників), безконтинентні висту-

пи у колективах міста та області. Тим часом виношувався задум заснування Огієнківської премії, лауреатами якої мають бути особи, котрі роблять визначний внесок в духовне життя України, збагачують історичну пам'ять, стверджують гуманістичні ідеали. Завдяки наполегливій позиції О. Опанасюка, його конструктивним діалогам з чинною владою, його переконливості і мужності у 1995 р. таки був створений Комітет у справах Огієнківської премії, який цього ж року почав працювати. Воістину разом з ним почався новий відлік духовного життя воскреслої України. 2009 року в Житомирі відбувся форум Огієнківських лауреатів, яких уже налічується більше сотні — однак Огієнко був уже тяжко хворий.

Коли 1997 року його було номіновано лауреатом Всеукраїнської Огієнківської премії, то на той час навряд чи можна було назвати кращу кандидатуру для такої почесної нагороди серед житомирян. І справа була не лише в тому, що чи за збігом обставин, чи за промислом Божим Огієнко та Опанасюк були земляками як по малій брусилівській батьківщині, так і по великій українській Батьківщині; і навіть не в тому (хоч це дуже важливо), що О. Опанасюк є одним із найактивніших поборників повернення І. Огієнка в Україну, фундаторів Товариства Івана Огієнка, пропагандистів й преси його невичерпної спадщини. Справа в тому, що вся письменницька діяльність О. Опанасюка (до речі, не єдина для нього) — це поступове й невтомне втілення, матеріалізація на рідній землі того, за що боровся — на жаль, переважно на чужині — І. Огієнко.

Перш за все маємо на увазі палку любов до України. В часи, коли сосюринське «Любіть Україну» було ознакою буржуазного націоналізму, а І. Огієнко взагалі був під табу, О. Опанасюк із книжки до книжки спливав цією любов'ю, уособивши Україну в образі рідного Полісся. «Думки, догадки... Скільки їх в тобі, диво-краю?.. Полісся... Дивний, зелений світе! Край боліт, озер, голубих туманів! Як виникло ти, Полісся? Про що гомонять твої бори дрімучі?» («Пристані на Уборті»). Всі повісті та оповідання письменника — це суцільна охудоженна і водночас документальна Житомирщина з її містами, містечками, селами, вулицями, будинками, водоймами, урочищами — і, звісно ж, людьми... Але від великої України поліська земля в О. Опанасюка не відірвана. І письменник радів 1993 року: «А таки встає Україна з колін... Всього за два роки державності, йшли ж до неї через віки, тисячоліття. Ті віки, тисячоліття, що так цупко тягнуть назад нас, надто ж пересичених закоханістю все імперськими лаштунками й обіцянками... Над усе важливо зараз не втратити головного — України, ладу в ній, дому для всіх її жителів» («Хто моря переплив і спалив кораблі за собою...»).

О. Опанасюк чудово бачив тих, для кого історія почалася з петербурзького жовтня 1917 р. і протікала в межах «нової історическої общности — советского народа»: «Розпадаючись, метрополії хапаються за вчорашнє, як топленик за соломинку...». А бачачи, не зрікався: «Ця пам'ять важка, але й вона, як совість, завжди... з нами, з народом». Але ж українська історія має для О. Опанасюка набага-

то глибші виміри, вона сягає тисячоліть. У «Пристанях на Уборті» минувшина наша оживає в оцінках Гомера, Геродота, Птолемея; зі «Спеки після дощів» дізнаємося, як княжий Олеговськ став нинішнім Олевськом. Живим постає перед нами осліплений князь Василько Тербовлянський у момент, коли його перевозили 1097 року через рідний авторові Здвиженськ-Брусилів («Потрібні конюхи!..»). Письменник гордий за правічне українство — «один з давніх народів Європи, що створив Київську Русь — першодержаву слов'янства, створив не на голому місці». Кохаючись у цій історії, О. Опанасюк усвідомлював і весь її трагізм: «Не зміряти лиха, нещастя і випробувань, які випали на долю нашого народу. Немало орд, зайд усіляких гупотіли тут, прагнучи мати за зиск землю цю! А тих, хто хай царствено, та хилили нас на коліна, хотіли бачити бидлом, рабом, наймитом, істотою без роду і пам'яті, чи й злічити?». Ця глибинна історична пам'ять нашого спочилого сучасника перегукується з масштабним історизмом І. Огієнка. Що ж до роботи О. Опанасюка як курінного козацько-гайдамацького отамана (пізніше — полковника) по оживленню цієї історії — зокрема, по увічненню пам'яті героїв Коліївщини у с. Кодня чи героїв Другого зимового походу вояків УНР, загиблих під с. Базар, то її взагалі важко оцінити, тим паче переоцінити.

І. Огієнко відомий як видатний мовознавець із переконанням, що без своєї мови український народ не зміг би стати сучасною європейською нацією. Беремося стверджувати, що мовна майстерність О. Опанасюка — це мистецтво високого гатунку, і коли насолоджуєшся всіма цими перлинами (баюрка, тванистий, драговини, нипав, провесна, спочочіло, дощва, жаба цицьки дасть, за раз рядном не накриєш...), то розумієш, наскільки мав рацію І. Огієнко і в яких надійних — Опанасюкових — руках знаходилася донедавна ця справа.

У згаданому вже оповіданні «Спека після дощів», написаному в епоху «переможної» ходи атеїзму, матуся з болем говорить доньці-«передовичці»: «...колись там, при в'їзді в село, ікона якогось святого стояла, а тепер, дочко, твій портрет!». Зважаючи на це, а також на те, що Іван Огієнко був ще й митрополитом Іларіоном, цікаво читати, як героїня повісті «Зникали у відомому напрямку», згадуючи воїнів УПА-бульбівців на Олевщині, безхитрісно розповідала, чого «поганого» вони вчили місцевих мешканців: «Пам'ятаю, вимагали од нас, щоб віталися по-іншому, щоб не було “Драстуйте”, а — “Добрий день”, щоб перші казали “Слава Богу”, а другі відповідали “Навіки Богу слава”, чи “Слава Йсу”, а навзаєм — “Йсу навіки слава”». З цієї ж повісті дізнаємося, що простого селянина «здали» на сталінські торттури як «ворога народу» лише за те, що ходив у церкву. ...Олексій Опанасюк і високо поцінував добре слово, і своє добре слово залишив сучасникам і нащадкам у спадок. Це добре слово має право на вічність.

Отримано: 28.08.2011 р.